

BELSŐ REALITÁS ÉS DOKUMENTUMJÁTÉK

Mándy Iván: *Séta a ház körül*. Bp. 1966.

Mándy Iván kötetének utolsó írása mellett alig mehet el a kritikus szó nélkül: vallomás ez az írás, nem a művészetről általában, hanem egy írói módszerről, amely értékét és jogosultságát számtalanszor bebizonyította már, de amelyet mégis magyarázni kell — egy kicsit védekezésül a fenntartások fagyosabb légköre ellen is. „A tehetség törvénye szerint” — mondja ebben az írásban Mándy. Az író nem bújhat ki a bőréből, a tehetség „programozott”, saját törvényei vannak mind affinitásaiban, mind kifejezési eszközeiben, tehát sejtí határait és visszautasítja a kötelességszerűséget, amikor az betörne hozzá, ösztöne tiltakozásaként. Mándy „leckéje” egy-értelmű: az, amit „belső realitásnak” nevezünk, s ami ezzel jár, a „belső világ”, nem kötelezően a divatnak a kérdése, nem felvett valami, hanem a legtermészetesebb megnyilatkozás, az írói ösztön kérdése. Mándy éppen abban hivatkozik természetességre, amelyben a kritika csak a mestenkéltiséget, az utánzást tudta felfedezni, és biztos kézzel jelöli ki őseit is a megnyilatkozásnak ezen a vonalán. Krúdyt és Gellért emlegeti, az „egy bizonyos oldottabb prózát”, a „sűrített ábrázolást”: „Se cselekmény, se fantázia, se megfigyelés” — írta. „Valaha kötelességszerűen megpróbálkoztam a tájleírással. Ezzel se sokra mentem. Eltelt egy idő, amíg rájöttem, hogy nekem egy pinceablak a táj, egy pocsolya. Legjobb esetben üres mező, elhajigált, ócska lavórokkal” — kínálja fel írói világa „térképét”.

A modern magyar próza egyik legjelesebb képviselője Mándy Iván, kinek igazi területe a „valóság”, az a realitás, amelyre a XX. század világirodalma esküszik a XIX. századi ellenében. Törvényszerűen következik tehát, hogy a dokumentumjáték sem idegen műfaj ebben az írói világban, hiszen a tárgyiaság általában is elemi követelményei közé tartozik. Látszólagos tehát az ellentmondás a „belső realitás”, a „belső világ” emlegetése és a dokumentumszerűségre törekvés között. Mándy prózája ugyanis ennek a felületesen mézve szubjektív mozzanatnak objektív vonatkozá-

sait emeli ki, kreációjának mintegy a célját és alapanyagát mutatva meg benne — a világra figyelésnek egy állandó vonzásában, amelynek a tárgyiasság és a tárgyilagosság életelemei közé tartozik. Mándy kötete éppen ezért a legcsökönyösebb és legmakacsabb esztétikusoknak is egyértelműen példázhatja, hogy a modern prózának, amely nem tart igényt a klasszikus értelemben vett „realista próza” jelzőjére, több köze van a realitáshoz, mint annak, amelyet realistának szoktak nevezni.

A *Séta a ház körül* című kötetének legérdekesebb darabjait a dokumentumjátékok képezik (Váróterem; Rajzold fel Kávés Katicát!; Jó napot, bácsi!; *Séta a ház körül*). A dokumentumjáték „modern” műfaj, amelyet az elbeszélő próza tárgyiasság-igénye éppen úgy táplált, mint a film, a televízió, a rádió sajátos műfaji követelménye — a „láttatott” képek vagy képsorok szubjektív és mégis elidegenítő effektusaival. Mándy azt a „valóságot” kínálja fel ezekben a játékokban, amelynek meghódításához egy nálánál fiatalabb nemzedék a szociográfiai ihlet segítségével fogott a szenvedélyességnek magas hőfokával. Mándy prózája „hidegebb” ugyan, de eltökéltsége és célra törése mégis impozáns, és túlzás nélkül emlegethetnénk az ő írásaival kapcsolatban szociográfiai vonatkozásokat, hiszen az olyan játékok, mint a Rajzold fel Kávés Katicát! és még inkább a *Séta a ház körül* ennek a törekvésnek is kielégítik a követelményeit, a társadalmiság közvetlenségét is megszólaltatva bennük. Jegyezzük meg itt, hogy nem véletlenül került a *Séta a ház körül* abba a gyűjteménybe, mely *Tájak, gondok, emberek* címen szedte csokorba írók vallomásait a „magyar valóságról”. Mándy dokumentumjátékai azonban nem egyneműek: a Váróterem című például egészen „irodalmi”, melyben a dokumentumjáték mint „forma” kapott kreatív szerepet, míg a *Séta a ház körül* a dokumentumjátéknak egy olyan közvetlenebb, tehát nyersebb változatához áll közel, melyet Bánkuti Gábor—Bereczki Gyula—Dolgos János Sásdi riportja példázhat.

Mándy kötetének négy hosszabb elbeszélése (Ciklon; Bili-óvoda; Vak varjú; Emeletek, ajtók) az író erényeinek teljében született alkotások. Ezekben a tárgyiasság effektusa egészen irodalmi vonatkozású: mind az, „amit belső realitásnak neveznek”, mind pedig amit a „sűrített ábrázolásnak”, hatása polifóniájában mutatkozik meg, s a magyar próza e vonulatának egyik határértékét jelentik: egy érett és ereje teljében levő íráság mutatja meg bennük magát, mely képes immár, minden mozdulatában, kiteljesíteni világát a lehető legtermészetesebb szuverenitással, tehát már-már spontánul, az ösztönösség megnyilatkozásaként. Közülük kettőt kell kiemelnünk, melyek a legmaradéktalanabban mutatják Mándy elbeszélő világának nemcsak a határait, hanem a film „vágás-technikájára” emlékeztető módszerét is. A Ciklon a tempónak egy gyorsabb változatával s a belső erőterek síkjaival, az Emeletek, ajtók pedig a nagyobb egységekkel dolgozó „montázs” jegyeivel emelkedik ki a különben az értékek egyenletességét oly szépen megmutató kötetből.

Nem „hangos” könyv a *Séta a ház körül*, de az 1966. évi magyar könyvtermés egyik legjelentősebbje mégis, hirdetve, hogy Mátyás Iván helye a magyar próza élvonalában van.

(BI)

AZ ELSŐ LÉPÉSEK

Hornyik György: **Temetés**. Elbeszélések. Forum Könyvkiadó, Novi Sad, 1966

Hornyik György nem jön világmegváltó eszmékkal, forradalmi újításokkal — ez elbeszéléseiből rögtön kitűnik. Az ő belépése az irodalomba csöndes, nem pretenciózus, nem kíséri se botrány, se ünneplés. Az a világ, melyre felfigyelt, mellyel foglalkozik, ismert. Ezt a világot földrajzilag pontosan meg tudjuk határozni. Ismerjük a városnegyedeket, az utcákat, ahol történetei bonyolódnak. Ez persze nem erény, de előny. Minden attól függ, mire használja előnyét.

A *Temetés* tizenegy elbeszélése arról tanúskodik, hogy Hornyik már most, indulásakor ügyesen szövi a cselekmény szálait, ért a novella-kompozícióhoz. Elfoglalta magának a világ egy részét, az élet egy oldalát: a sötétebbiket. Bukott egzisztenciák érdeklik, a züllés, hanyatlás a témája. Igaza van: erről is kell írni.

Fontos szerephez jutnak Hornyik elbeszéléseiben gyermekkori élményei — s kissé gyerekszemmel néz most is. A kispolgári környezetet rajzolja meg, melyet jól ismer. Általában: szeret személyes élményből, emlékből elindulni. Így érzi magát legbiztosabbnak.

Vannak Hornyik elbeszéléseinek olyan mozzanatai, tulajdonságai, melyek részben abból erednek, hogy ezek mégiscsak elbeszélők első lépései. Ezért naív, ezért siklik el gyakran a problémák felett. Szentimentalizmusa lehet alapállás, életérzés, de cinizmusa — mely a gúny helyébe lép — nem válik dicsőségére.

Fenntartás nélkül fogadja el a realista ábrázolást, mivel azonban az igazi realizmus roppant tapasztaltságot követel meg — ez pedig egyelőre hiányzik neki —, Hornyik sematikusan, sablonokkal mutatja be a világot. Pszichológiája felületes. A dialógusokban, a cselekmény bonyolításában, a leírásokban megnyilatkozik rutinja, s ez néha annyira úrrá lesz rajta, hogy amikor a művészi megmunkálás, a lélek hiányzik az írásokból — ott van helyettük a rutin.

Témái is, stílusa is eléggé konvencionálisak, az az anyag, amit elbeszéléssé formál, sokszor csak riportnak elég, s Hornyik gyakran meg is marad a riport igényeinél. Hajlamos pikáns mozzanatokra, s attól tartok, hogy ez nála nem szükségszerű, nem szerves része az alkotásnak, és biztos vagyok benne, hogy irodalmilag megokolatlan, sőt öncélú.

Nem kérem számon Hornyiktól az egyéni stílust, jó, majd megjön az is, majd megériük. S nemcsak a nyelv szünkeségét vetem szemére. Hanem azt, hogy nyelve csiszolatlan, nehézkes, hogy elfogadott nyelvi sablonokat, s a nyelvi formák használatával

van baj írásaiban. Ezt pedig el lehetett volna kerülni. És még sok mindent: néhány pózt, kamaszos megnyilvánulást, könnyűnek ígérkező megoldást.

Ezt a pillanatot kellene Hornyiknak kihasználnia: az első lépéseket, amikor még minden függőben van, amikor még megvan az az előnye, hogy indul. Most még utat választhat.

(TL)

AZ ÍRÓ VÁZLATKÖNYVE

Moldova György: **Gázlámpák alatt**. Bp. 1966.

Egy könyv, mely ha kevesebb anyagot tartalmaz, több lett volna — így summázhatnánk benyomásunkat Moldova György új könyvéről, s ha van, amit hiányolnunk kell benne: a könyv koncepciója. Nincs belső terve, s az írások között felfedezhető egyenlenségek is arra figyelmeztetnek, hogy a válogatás igénye nem tudott abba a magasságba emelkedni, ahol az írói ambíció járt. Moldova könyvének ugyanis van egy adott és jól körvonalazható igénye, s az írónak vannak „útjai” is, melyek, véleménye szerint, ennek az igénynek a megvalósításához elvezetik. Moldova György műfaja ugyanis az életkép — az élet hétköznapijához törő spon-tán viszonyulás eredményeképpen, mely nem idegenkedik a romantika egyéb kellékeitől sem, sőt érvényre jutó logikája az anekdotázásig is elvitte. Az író így nyilván kénytelen volt az általánosításnak egy magasabb rendű igényéről lemondani, s ezt pótolva nyúlni a csattanós történethez, a határesetek, a kielezett helyzetek és jellemek helyett ahhoz a különösséghez, melyet az anekdota revelál — immár egészen a könnyebb ellenállás vonalán, különösen az életlátás és a világkép vonatkozásaiban.

A könyv valódi értékeit azok az írások jelentik, amelyek már szétfeszítették az életkép anekdotikus keretét és az emberi életnek egy „rendkívüli állapot” felé tendálnak, s így a „különös történet” is elveszíti bennük céljellegét, és eszköze lesz az írói sorslátás megfogalmazásának, annak, amit az „emberi sors” fogalma akár egy Hemingwaynek, Solohovnak vagy Camus-nek művére asszociálva hirdethet. Utalhatunk éppen ezért a Fák a barlangban élethelyzetére, amely egy lényegében belső monológként világítja meg az ember életét, aki körül eltűnt az élet és „barlangban” találta magát; az Aki eltemette a halottakat tragikussá vált humanizmusára; a Joszif Sztálin szárnyvasút korrajzára; A bolond Vilma csökönyös hűségének a rajzára; a Kaja és Szigeccsán halálos barátságát festő írásra, a Dürr, a tolvajok réme hirdette vak fatalizmusra, a Straznyiczky, a magyar pap tragikomikus szatírájára vagy a Páter Fáber címűnek a nagyobb kompozíció felé való indulására.

A kötet írásainak egy része tehát emelkedettebb igényt hirdet meg, s valóban az írónak már egy kielélt vázlatgyűjteményét is jelentheti — olyan írások is vannak benne, melyeknek anyaga na-

gyobb formát, szervesebb életet követel, elmélyültebb tanulmány után kiált. Moldova ugyanis tékozló alkotó, ki villanásaiban mutatja meg elsősorban erejét, mint aki a *Sötét angyal* után nem talált volna magára, eredendő elbeszélő természete, epikus „élet-érzése” nem támogatta olyan ambiciózus prózai elképzelésében, melyben írósága harmonikusan és valódi méreteiben megmutatkozhatna.

A *Gázlámpák alatt* egésze olyan közvetlenségen inszisztál, amely már-már a szóbeliség határán van, s olyan írot mutat, aki az érdekes történet kedvéért általában lemond a jelentős mű igényéről. A H. Kovácsról szőtt történetek nem egy esetben szinte visszajáról mutatják Moldova konstans értékeit (kivéve talán A zöld-fehér menyasszony groteszkjét), egyben azt az irányt is, amely meddőségbe visz. Moldova „komplett” író — kár, hogy eszközeit vázlatokra pazarolja és nem a műalkotás teljességének megvalósítására fogja munkába.

(BI)

NUŠIĆ ÚJ MEGVILÁGÍTÁSBAN

Bora Glišić: *Nušić njim samim*. Vuk Karadžić kiadás, Belgrád, 1966.

Nušić komédiái évtizedek óta műsoron vannak a jugoszláv színházakban, külföldi színpadokon játsszák, filmre viszik őket, összegyűjtött művei újabb meg újabb kiadásokat érnek meg. Van valami Nušićban, ami elavulhatatlanná teszi, ami biztosítja népszerűségét.

Azt a Nušićot, aki kortársunk, aki felveszi a versenyt a legmodernebb színművekkel is, mutatja be könyvében Bora Glišić.

A sorozat, melyben ez a könyv megjelent, néhány sajátos követelményt állít a szerzők elé. Az írókat, akikről a sorozat kötetei szólnak, életrajzok, műveik, naplói, leveleik segítségével, fényképek, dokumentumok kíséretében kell bemutatni. Glišić eleget tett ezeknek a követelményeknek. Nušićot korának embereként mutatja be; felhasználja a nagy vígjátékíró műveit, leveleit, feljegyzéseit, önéletrajzát, hogy életét minél hívebben ábrázolja. A szemtanú elbeszélésének szemléletességével vetekszik, ahogy Glišić a múlt század végének és századunk első évtizedeinek Szerbiáját, Belgrádját bemutatja. A rendkívül érdekes fényképanyag, melyet közöl, még elevenebbé teszi a könyv légkörét.

Glišićnek azonban nem volt egyetlen célja, egyedüli szándéka, hogy Nušić életét és korát bemutassa. Olyan ambícióval írta könyvét, hogy Nušićban megtalálja azt, ami időszerűségét, sikerét ma is fenntartja. Azt a fonalat kereste benne, ami a mához, a mai emberhez, a mai ember hangulatához, érzéseéhez, gondolataihoz fűzi. És megtalálta.

Fölfedezése kissé meglepő, mondhatnánk: meghökkentő.

Glišić az antidráma jellegzetességeit találta meg Nušić műveiben, s ezzel kortársunkká avatta. Néhány drámájának, komédiájá-

nak alapos elemzésével kimutatta, hogy az a tiszta vidámság, mely Nušić műveiben jelen van, az antidrámák sorába utalja őket. Azért mondtam az előbb, hogy Glišić megállapítása meghökkentő, mert ezek szerint Nušić elődje a mai drámairodalomnak, megelőzte magát az antidrámát is. S ha tekintetbe vesszük, hogy a mai jugoszláv színműirodalomban alig találunk antidrámát, Glišić megállapítása még jelentősebbé válik.

Persze felvethetjük a kérdést, ha a világ színműirodalmában nem jelenik meg egy Jarry, egy Beckett, egy Ionesco, egy Genet vagy egy Adamov, ha nem alakul ki az antidráma, milyen etikettet kapott volna Nušić; vajon őt tekinthetnénk az antidráma megalapítójának? S ebből a szempontból jogos a kérdés, vajon irodalomtörténetileg elfogadható-e Glišićnek ez a kategorizációja.

De hát nem a kategorizációk a fontosak, Glišić műve sem csupán ezért a tételéért jelentős. Sokkal fontosabb az, hogy Nušić egész művét a valóságnak megfelelően, a kor kereteibe állítva mutatja be, igyekezik mindenben hiteles lenni, nemcsak Nušićről rajzol kitűnő portrét s nemcsak műveit elemzi hozzáértéssel, hanem könyve nyomán jobban értjük a kort is, melyben Nušić élt és alkotott — tehát őt magát is. Ezért értjük Glišićnek azt a megállapítását is, hogy Nušić a nevetés zsenije.

Ez a komoly, mégis olvasmányos, sokszor izgalmas kis könyv minden mondatával ezt bizonyítja.

(TL)